

Prethodno priopćenje

UDK 330.142.27

330.101

141.82

Primljeno: 10. veljače 2011.

“Roba općenito” i globalizirajući moderni totalitarizmi

ZORKA ZOVIĆ-SVOBODA*

Sažetak

Autorica se osvrće na knjigu Daga Strpića *Karl Marx i politička ekonomija Moderne*, posebno na dio u kojem je autor prezentirao znanstvene rezultate svojih istraživanja o primjenjivosti Marxove kritike političke ekonomije iz perspektive robne proizvodnje na teorijskoj razini “kapitala općenito”. Skreće pozornost i na Strpićeva razmatranja o uzrocima pojavljivanja različitih oblika globalizirajućih modernih totalitarizama (političkih i korporacijskih), koji se mogu prepoznati i u suvremenom neoliberalnom poretku, unatoč tome što se on teorijski i ideološki legitimira kao liberalan i što je načelno zadržao svoj oblik modernog razvoja.

Ključne riječi: “roba općenito”, Marxova kritika političke ekonomije, politička ekonomija, kriza, moderni totalitarizmi

Uvod

Strpić se i ovom knjigom predstavio kao vrstan politekonomist u tradiciji kritike političke ekonomije koji se već desetljećima bavi fundamentalnim teorijskim istraživanjima problema političko-ekonomskog i društvenog razvoja. Samozatajno, uporno i minuciozno istražuje neizrečene pretpostavke velikih modernih teorija (prije svega Marxove kritike političke ekonomije) s ciljem razumijevanja arhitekture i logike “kretanja suvremenog društva, njegove politike i države, kao i njihova svjetskog multinacionalnog sustava” (Strpić, 2010: 9-10). Kao društveno angažiranog intelektualca zanimaju ga mogućnosti promjene suvremenog društva, pa zato i mogućnosti primjene klasične moderne teorije – jer smatra da se ona više od suvremene bavila temeljima moderne zajednice.

* Zorka Zović-Svoboda, izvanredna profesorica Ekonomskog fakulteta u Zagrebu u mirovini.

Knjiga je svojevrsni izbor iz Strpićevih ranije objavljenih radova od 1982. do 2009. godine (devet znanstvenih članaka i jednog osvrt), koji su mjestimice temeljito prerađeni, s novonapisanim uvodom. Tekstovi su tematski raznovrsni, višeslojni i na različitim razinama teorijske analize pojedinih aspekata suvremenosti: od fundamentalnih istraživanja artikulacije strukture i područja primjenjivosti Marxova *Kapitala* iz perspektive robne proizvodnje na teorijskoj razini “kapitala općenito”, pojašnjenja relacije Hobbes-Hume-Smith-Marx, s jedne strane, do političkih/socijalnih ciklusa, zasnivanja i projektiranja konceptualnog okvira teorijskog i praktičnog promišljanja aktualne svjetske krize, s druge strane.

Tematski raznovrsne tekstove povezuje Strpićevo nastojanje da postavi bitna pitanja o problemima političko-ekonomskog i društvenog razvoja svog vremena, njegov pristup istraživanjima (istraživanje mogućnosti primjene i daljnjeg razvoja klasične moderne teorije) te potraga za mogućnostima promjene suvremenog društva i suvremene svjetske privrede (Strpić, 2010: 9-10).

1. Područje važenja Marxova *Kapitala*

Prvi i drugi dio knjige autor je posvetio Marxovoj kritici političke ekonomije kao jednom od važnih izvora kojima se bavio u razdoblju od 1982. do 2009. godine (pored Smitha, Hobbesa, Pettya, Lockeja, Humea, Ricarda, Hegela, Saya) i uz pomoć kojih je nastojao istraživati strukturu, funkcioniranje i promjene suvremenog društva. Klasične političke znanosti koristi kao mogućnost reutemeljenja i daljnjeg razvoja političke znanosti i političke ekonomije, respektirajući izvorna klasična znanstvena iskustva i uvide, kako bi se analitički osposobile da rješavaju najurgentnije egzistencijalne probleme današnjice.

Hobbesa i Humea Strpić vidi kao utemeljitelje klasičnih modernih političkih znanosti, a Smitha kao njihovog dominantnog liberalnog reutemeljitelja. Marxov pokušaj njihova restrukturiranja smatra neuspjelim, zbog tek naznačenog “prijelaza” s “kapitala općenito” na “konkurenciju mnogih kapitala” te zbog neobavljene sustavne i imanentne kritike političke teorije odnosno politike. Strpiću je Marx bio poglavito zanimljiv zbog povezivanja fundamentalnog istraživanja s teorijom tržišta i cijena, a unutar toga osobito zbog naznaka kako sa stanovišta cjelokupnog pristupa društvu izvoditi političku teoriju i teoriju države.

U fokusu Strpićeva istraživanja u prvom dijelu knjige (*Klasični teorijski temelji Moderne*) traženje je odgovora na bitno i, nažalost, često izostavljeno pitanje o području važenja Marxova *Kapitala*, odnosno o mogućnosti njegova neposrednog korištenja u analizi suvremenih ekonomskih, političkih i društvenih procesa.

Pitanje je značajno zato što su se u velikom dijelu marksističke i marksološke tradicije Marxovi radovi tretirali cjelovitim i dovršenim učenjem. *Kapital* ili neki njegovi dijelovi često su se koristili kao legitimacija pripadnosti socijalističkom

pokretu i poretku ili kao izvor inspiracije za pronalaženje praktično-političkih rješenja izgradnje i razvoja socijalističkog ekonomsko-političkog sistema ili pak kritike kapitalističkog odnosno tržišnog društva. Druga grupa teoretičara u društvenim znanostima prihvaćala je marksizam kao određeni način mišljenja, ali ne i Marxov analitički aparat. Smatrali su ga zastarjelim i neupotrebljivim u izmijenjenim društvenim okolnostima. Većini je teoretičara čitanje Marxovih opsežnih kritičkih politekonomske postupaka bilo preteško i/ili dosadno.

Za razliku od njih Strpić je jedan od malobrojnih teoretičara koji je bio spreman upustiti se u propitivanja mogućnosti primjene i daljnjeg razvoja klasične moderne teorije. Istraživanje Marxovih pretpostavki, analitičkih postupaka i rezultata analize u njegovim mnogobrojnim i opsežnim radovima Strpiću je nadasve jedan od puteva i ključeva za razumijevanje temeljnih teorija Moderne (Strpić, 2010: 10). Uz to neprekidno širi domete svojih istraživačkih kompetencija praćenjem suvremenih političkih, ekonomskih i povijesnih istraživanja.

Autor elaborira svoje razumijevanje Marxa vraćajući se na Ricarda, Smitha i Hobbesa te dijelom na Hegela i Sismondia kako bi izbjegao zamke tuđih interpretacija i loših prijevoda. Svoju analizu razvija dalje od priznatih interpretacija klasične moderne teorije, koje su izveli Roman Rosdolsky (za Marxa) i Crawford Blaire Macpherson (za Hobbesa i, po Strpiću, implicate Smitha). Znanstveno je dokazao da nije moguće razumjeti ograničenja primjenjivosti Marxove *Kritike političke ekonomije* bez uzimanja u obzir njezine metodologije, odnosno bez razumijevanja razlikovanja "kapitala općenito" kao Marxova izričitog izvedbenog okvira u kojem se apstrahira od "konkurencije mnogih kapitala". Upravo to razlikovanje važna je, nezaobilazna karika za razumijevanje i za mogućnost primjene Marxovih radova (poglavito u teoriji tržišta i cijena), koja je uglavnom nedostajala u interpretacijama Marxovih teorijskih radova.

1.1. "Roba općenito"

Fokus Strpićeva istraživanja je sustavno polazište i ishodište cjeline Marxove kritike političke ekonomije kao istraživačkog projekta, jer je upravo ono bitno za određivanje polja operativne ekonomske upotrebljivosti njegova analitičkog aparata. Ishodište analize je roba, koja je temelj i rezultat političke ekonomije, a isto tako i cjeline (totaliteta) ekonomskih, društvenih i političkih odnosa. Predmet Marxova istraživanja i izvođenja je politekonomska struktura robnog formiranja građanskog društva preko načina proizvodnje kapitala, u granicama "kapitala općenito".

"Roba općenito" je proizvod kapitala, kapitalski proizvedena i tržišno oposredovana preko novca koji se i sam pretvorio u kapital (Strpić, 2010: 57). Ona je prikaz idealnog presjeka procesa proizvodnje robe kao načina proizvodnje i reprodukcije "kapitala općenito", na visokoj razini apstrakcije. Još je dug put do analize

fenomena i procesa s površine ekonomskih zbivanja – do “konkurencije mnogih kapitala”. Za praktičnu primjenu Marxove analize neophodno je obaviti još cijeli niz teorijskih poslova. Valja razviti konkretizirani analitički instrumentarij uključivanjem u analizu sve više konkretnih činjenica posredovanja u procesu cirkulacije robe na realnim tržištima, što uključuje konkurenciju mnogih kapitala. Jedan od neobavljenih poslova, osim približavanja “konkurenciji mnogih kapitala”, jest i razvijanje kritičke političke i društvene teorije te teorije tržišta i cijena na kritičkoj osnovi kakvu je Marx tek projektirao, ali je nije uspio razviti niti dovršiti.

Prijelaz na “konkurenciju mnogih kapitala” tek je naznačen u trećem tomu *Kapitala* u dijelu o “uzrocima sa suprotnim djelovanjem” na tendenciju pada profitne stope. Po Strpiću, ti su “uzroci sa suprotnim djelovanjem” “temeljni za razumijevanje, pa i izravnu izvedbu “konkurencije mnogih kapitala”, ali – uz “gigantski korak dalje, (i) izvedbu kritičke teorije politike”, jer su “konkretna tržišta... uvijek i politički konkretna, te ih nije moguće razumjeti bez kritičke teorije države i društva te njihove regulacije” (Strpić 2010: 64-65). Analizu funkcioniranja konkretnih tržišta istovremeno je valjalo razmatrati u svjetskom kontekstu – političkom, društvenom, kulturnom i komunikacijskom.

“Roba općenito” pokazuje logičke i historijske uvjete robne proizvodnje društva, tržišno posredovanje njegove reprodukcije. I samo se društvo strukturira proizvodeći, razmjenjujući i trošeći robu. Svi faktori proizvodnje su roba, uključujući i radnu snagu (dvostruko slobodnu). Društvo je strukturirano kao društvo robnih proizvođača/razmjenjivača i kao takvo građansko društvo. Roba se proizvodi u poduzećima koja su relativno nezavisna, ali i svestrano međusobno ovisna i povezana posredstvom tržišta (i cijena). Njihova ekonomska i građansko-politička konkurencija zahtijeva državu. Može se zaključiti da se daljnjim razvojem Marxove analize mogu kritički objasniti nosivi principi i oblici/aspekti zajednice, kao što su moć, sloboda, vlasništvo, društvo, država (Strpić 2010: 66-68).

“Roba općenito” za Marxa je strukturalni rezultat, komprimirana materijalizacija ukupnog društvenog kretanja kapitala i mogućnost njegova povijesnog prevladavanja. Iz tog oblika može se razumjeti konstituiranje, transformacija i rekonstituiranje kapitalskog načina proizvodnje, što i jest bila ambicija cjeline Marxove kritike političke ekonomije.

Zbog tih je ciljeva Marx i poduzeo tako opsežan “skoro nadljudski zahtjevan istraživački projekt” (Strpić, 2010: 32).

Nastavljajući na zasadama klasične političke ekonomije i njezine radne konstitucije građanskog društva i države (kakvu su teorijski pokazali Hobbes i Smith), Marx je dokazao specifičan način njezine konstitucije kao njezina robnog formiranja (Strpić, 2010: 51). Tim je postupkom unio u sustav političke ekonomije uvid u

uvjete prijelaza na novi način proizvodnje, prometa i cirkulacije, vezano dijelom i uz tehničku, privrednu i društvenu komunikaciju (Strpić, 2010: 64).

Može se zaključiti da su Strpićevi znanstveni radovi, koji su bili prezentirani u izvornim člancima u razdoblju od 1982. do 1989, a koji čine materijal prerađen u prva dva dijela njegove knjige, radovi koji se odnose na artikulaciju strukture i područja primjenjivosti Marxova *Kapitala* iz perspektive robne proizvodnje na teorijskoj razini "kapitala općenito" – originalni znanstveni radovi visokog dometa. Po mom dubokom uvjerenju, Strpićevi radovi uspjeli su preživjeti zahvaljujući svojoj iznimnoj kvaliteti u vremenu nekritičkog osporavanja Marxa, njegovih znanstvenih rezultata i intencija – pod naletom neoliberalizma u ekonomskim znanostima, u politici i u društvu općenito.

2. Globalizacija parcijalnih društvenih znanosti

U treći dio knjige, pod naslovom *Sloboda, moć i identiteti – u socijetalnim ciklusima*, uvršteno je pet ranije objavljenih radova (1998, 1996, 1993, 2008, 2009) preoblikovanih u tri poglavlja u kojima autor otvara važna pitanja o aktualnoj globalnoj krizi, pitanja na koja još ne postoje zadovoljavajući odgovori niti u ekonomskim, niti u političkim, niti u sociološkim znanostima. Za to postoje mnogi razlozi: parcelizacija društvenih znanosti, nepostojanje političkog i korporativnog interesa za takvu vrstu znanstvenih istraživanja te utjecaj neoliberalizma na dominantnu ekonomsku i političku znanost (Kovač, 2010: 19).

Doista, u vrijeme izbijanja krize (2007-2008) politička znanost nije prihvaćala krizu kao vlastiti znanstveni problem. Ni dominantna ekonomska znanost nije predviđela krizu niti ju je mogla razmatrati na adekvatan način, jer je njezina ekonomska analiza zasnovana na formaliziranim modelima u kojima se apstrahiraju društveni entiteti kao što su država, društvo te procesi poput političko-pravne regulacije i privrednih ciklusa. Eksperti pribjegavaju ocjenama o stanju u gospodarstvu na temelju formalnih definicija i indikatora. Obično su zatečeni zastojem u gospodarskom rastu i pojavom krize, jer su u vrijeme ekonomske, političke i društvene konjunktura na takve mogućnosti zaboravili. I ekonomska znanost zanemarila je teorijska istraživanja dinamike sistema, mogućnosti pojave poremećaja u funkcioniranju privrede i pojavu krize. Reakcije na nju najčešće su donošenje *ad hoc* mjera: najprije se traži izlaz iz krize bez ikakvog objašnjenja, zatim se traže bilo kakva objašnjenja krize. Potom se kriza tumači kao posve nova pojava. A ako kriza još uvijek traje – unatoč primijenjenim receptima i mjerama – tada se nastoje pronaći neki novi kutovi postojećih – pa čak i odbačenih – teorija kojima bi se na novi način mogli objasniti temelji ustrojstva i funkcioniranja poretka u krizi. Nove fundamentalne teorije mogle bi se pojaviti jedino onda ako kriza dugo potraje i zaprijeti nepoznatim dnom. Aktualna svjetska kriza je duga i sveobuhvatna, stoga zasigurno

i duboka (Strpić, 2010: 19). Shvaćena kao dio dugog Kondratjevljeva ciklusa ili Imbertova/Braudelova stoljetnog trenda, započela je u širem smislu (kao relativno stagnacijski trend) početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća i mogla bi još jako dugo trajati.

Pred suvremenim svijetom trenutačno stoje dva najveća izazova: globalizacija i svjetska kriza, koji još uvijek čekaju razvojno-političke odgovore na galopirajuće probleme koje su otvorili. Stoga autor upozorava na ozbiljne posljedice ukoliko se aktualnim i urgentnim egzistencijalnim problemima ne počnu baviti društvene i humanističke znanosti, prije svega ekonomske i političke, ponovnim otvaranjem bitnih pitanja i oslobađanjem od svojih reduciranih okvira istraživanja. U protivnom, njihovi odgovori na suvremene izazove bit će nedovoljni i neadekvatni, s nesagledivim posljedicama.

Po Strpiću, čekanje na spontani izlazak iz krize imalo bi neizmjerne društvene troškove s neizvjesnim ishodom. Zato se zalaže za izlazak iz krize harmonizacijom razvojne strategije svih javnih politika, odnosno javnopolitičkim projektom privredne, političke i društvene transformacije (Strpić, 2008: 112-113). Pretpostavka za to je zasnivanje globalne teorije s ishodištem u političkoj ekonomiji kao grani političke znanosti koja je umrežena s ostalim društvenim znanostima.

Relativna razdvojenost pojedinih društvenih znanosti i njihova daljnja parcelizacija posljedica je povijesnog procesa osamostaljenja zasebnih sfera društvene djelatnosti, koje samostalno opstojе u društvenoj stvarnosti. To se dogodilo i s ekonomskom i političkom znanosti, koje imaju zajedničko ishodište u klasičnoj političkoj ekonomiji i znanosti politike, koje su unutar klasičnih modernih političkih znanosti za predmet svoje političko-ekonomijske analize imale (ili nastojale imati) cjelinu problema cjelokupne društveno-ekonomske zajednice (Strpić, 2001a: 64-68).

Koncem 19. i početkom 20. stoljeća događa se paradigmatički rez u političkim/društvenim znanostima – uključujući tzv. marginalističku/neoklasičnu revoluciju, kojom se uspostavlja samostalna ekonomska znanost. Teorijsko polje ekonomske znanosti (u odnosu na sve druge društvene i humanističke znanosti) sužava se na istraživanje funkcioniranja ponude i potražnje robe i usluga na liberalno strukturiranom i samodostatnom tržištu. Ekonomska teorija se depolitizira, razvija se kao pozitivna znanost koja opisuje činjenice i ponašanje u privredi. Vrijednosni sudovi i etička načela prepuštaju se normativnoj ekonomiji. Takav pristup postaje dominantna (*mainstream*) ekonomska paradigma, a politička ekonomija se marginalizira i prepušta alternativnim pravcima u ekonomskoj znanosti.

Podijeljene društvene znanosti (ekonomika, politologija, sociologija) pokazale su se neprikladnima u analizi suvremenog svjetskog sistema i komparativnoj analizi političko-ekonomske i društvene povijesti dugog trajanja, jer pojedine aspekte društvenog sistema vide kao homogenu realnost izvan njegovih okvira (Waller-

stein, 1986: 16-19), iako se u iskustvenoj stvarnosti relativno osamostaljene društvene sfere – ekonomija politika, kultura, društvo – neprestano miješaju, međusobno utječući jedna na drugu (Braudel, 1992: 45).

Novijim razvojem suvremenog svjetskog sistema i njegovom globalizacijom otvarala su se i nova pitanja i dileme suvremenog svijeta. Značajno je porastao utjecaj neekonomskih činjenica na političko-ekonomske procese. Na nove izazove nije mogla adekvatno odgovoriti niti jedna autonomna društvena znanost unutar polja istraživanja društvenih i humanističkih znanosti. Diferenciranje društvenih znanosti, pa čak i njihovo zatvaranje prema drugim znanostima stalan je proces koji je svojstven razdobljima relativnog društvenog mira. U tim razdobljima prevladavaju istraživačke rutine. Tako preoblikovane znanosti nemoćne su u vrijeme velikih povijesnih prijeloma, jer njihov analitički instrumentarij nije adekvatan novonastalim problemima. U našem slučaju problemima suvremenog globaliziranog svijeta.

Ograničenja pojedinih znanstvenih pristupa i postupaka obično se nastoje premostiti interdisciplinarnim i multidisciplinarnim istraživanjima. Slično je i s političkom ekonomijom. Obnavlja se više oblika političke ekonomije kao alternativnih grana ekonomske, političke i drugih društvenih, pa i nekih humanističkih znanosti, koje se međusobno razlikuju po predmetu i metodama istraživanja. Razlikuju se i u odnosu na klasičnu političku ekonomiju iz 19. stoljeća. Pojedine znanstvene discipline približavaju se i surađuju s ciljem znanstvene analize međusobnih odnosa određenih aspekata društvenosti kao što su npr.: odnos ekonomije i politike, ekonomije i prava, ekonomske analize institucija.

Sličan proces obnavljanja (reutemeljenja) političke ekonomije događa se i unutar političke znanosti, na što su, prema Strpiću (inspiriranom razmišljanjima Th. Lowia), utjecala dva važna događaja u razvoju praktičnih politika. Prvi događaj zbilo se 1969. godine, kada je završilo razdoblje dugog važenja jedne od nosivih političko-ekonomskih ideja srednje trećine XX. stoljeća o svladavanju i trajnom sprečavanju ekonomske krize javnim politikama institucija državne vlasti. Tijesno povezano s tim zbilo se oživljavanje fundamentalističkog ekonomskog neoliberalizma (Strpić, 2001: 52). Drugi događaj bila je najava (2000. godine) "početka kraja još jednog razdoblja u praktičnoj politici (utemeljenog i razvijenog fundamentalističkim ekonomskim neoliberalizmom)... istodobno i u političkoj znanosti, pa možda i u društvenim znanostima uopće" (Strpić, 2001: 53). No to je bio "događaj" koji se, po svemu sudeći, ipak nije dogodio.

U procesu globalizacije i razvoju ideologije *laissez-fairea*, od svih programatskih političkih ciljeva američke vlade i drugih liberalnih demokracija (sloboda, demokracija, ljudska prava) ostvaruje se ponajviše sloboda velikih korporacija uz nekritičku potporu države. Otuda imperativ da politolozi i politička znanost (koja treba istraživati one pojave koje ekonomska znanost zanemaruje) razumiju potrebu

“spašavanja demokracije od represije tirana”, kako onih političkih tako “i onih korporacijskih”. (Strpić, 2001: 54) A to je moguće jedino zasnivanjem jedne globalne teorije koja bi mogla odgovoriti na probleme proizišle iz procesa globalizacije.

Globalizacijom ekonomskih i političkih procesa nastaju svjetski problemi, koji jedino tako mogu biti analizirani, pa bi za tu svrhu valjalo utemeljiti novu globalnu/jedinstvenu znanost kojoj bi ishodište bilo politička ekonomija i koja bi mogla biti uspješnija od dominantne ekonomske znanosti u analizi aktualnih svjetskih političkih i ekonomskih kriznih procesa. Operativna rješenja spadala bi u javne politike (Strpić, 2010: 189).

Polazna je pretpostavka da na početku procesa približavanja nijedna od dviju relativno samostalnih znanosti – politologija i ekonomija – ne bi trebala napustiti svoje aktualne predmete i metode istraživanja, iako bi trebale izmijeniti svoje termine diskursa (Strpić, 2001: 53).

Strpić predlaže i prvi korak na putu stvaranja globalne teorije, koju naziva “novom političkom ekonomijom”: konvergenciju ideja između autonomnih znanosti, razradu nove metodologije i izmjenu specijalističkih termina diskursa. Nova politička ekonomija treba novo klasično reutemeljenje, treba obnovu fundamentalnih teorijskih temelja ponovnim teorijskim propitivanjem Moderne u cjelini. Ishodište je, po autoru, ideja u cjelini razmjenski utemeljene političko-ekonomske zajednice Thomasa Hobbesa (kao COMMON WEALTHA), jer je to “ono najbolje čime politička zajednica raspolaže” (Strpić, 2001: 57).

3. Globalizirajući moderni totalitarizmi

U trećem dijelu knjige autor istražuje nekoliko važnih tema, koje su višeslojne i na različitim razinama teorijske analize pojedinih aspekata suvremenosti. Ovdje će se istaknuti Strpićevo razmatranje različitih oblika globalizirajućih totalitarizama, posebno onog korporacijskog. Pažljivim čitanjem moglo bi se zaključiti da se upravo tu skriva jedan od uzroka aktualne krize za koju je Strpić ustvrdio:

- a) da nije ni samo financijska niti je prvenstveno ekonomska, iako se manifestira putem ekonomskih i socijalnih činjenica/indikatora;
- b) da je to kriza svih sfera društvenog života, pa je za razumijevanje njezinih uzroka nužno promatrati cikličko kretanje cijele socijetalne zajednice (Parsons) u nacionalnim i svjetskim okvirima; i
- c) pretpostavlja, na temelju brojnih nalaza u literaturi, da su ti uzroci u osnovi politički (u najširem smislu riječi), a neposredno osobito javnopolitički.

Strpić istražuje uzroke pojavljivanja, prepoznavanja i mogućnosti rekonstrukcije različitih oblika globalizirajućih modernih totalitarizama (nacizma, fašizma, staljinizma, ali i megakorporacija) pomoću strukturalne komparativne razvojne

analize dugog trajanja s fokusom na liberalno-demokratskoj i svjetskotržišnoj paradigmi, stvorenoj u vodećim državama-nacijama Moderne, koje su nastojale imitirati i druge nacije. Vodeće države-nacije postale su središta (jezgre) strukture Moderne i ishodišta njezina razvoja. Liberalno-demokratsku i svjetskotržišnu paradigmatičku strukturu u kojoj se umrežuju "političko" (zajedništvo, sloboda, moć, komunikacija), "individualizirana osobnost" (građanska i korporacijska), "moderna svjetski sustav" te "država-nacija" (s državom-društvom, politikom i privredom) – u kojoj se mijenjaju težišta povezanosti njezinih umreženih elemenata, ali i uspješnost vođenja javnih politika – Strpić naziva nekom vrstom "moderne normale" (Strpić, 2010: 114). Promjene cjeline mreže moderne normale i pojedinih elemenata u njoj događaju se ciklički, izazivaju "socijalne cikluse" i njihova su posljedica.

Društveni razvoj više se dakle ne izvodi iz samoregulatornog funkcioniranja tržišnog mehanizma niti iz motiva djelovanja aktera ekonomskog procesa vođenih logikom kapitala, koje će, po shvaćanju ekonomista, dovesti do promjene spontanog procesa jednog socijalnog podsustava u međuovisnosti s drugim podsustavima unutar cjeline zajednice kao općeg društva. Oporavanje spontanog procesa promjene u suvremenosti rezultat je velike znanstvene rasprave vođene 50-ih i 60-ih godina prošlog stoljeća, a obnovljene posljednjih godina – vezano uz nove probleme tranzicije, probleme novonastalih država, a djelomično i uz egzistencijalne planetarne probleme. Prema nekim autorima, u današnje vrijeme društvene promjene ne događaju se spontano, nego se planiraju i stimuliraju (Strpić, 1998: 31). Autor društvenu promjenu razumije kao političku i političko-ekonomsku promjenu, kao politički induciranu promjenu ili kao intervenciju u kompleksna događanja bez jasno definiranog subjekta (Strpić, 1998: 25-29).

Moderna normala je Strpićev okvir komparativne povijesne analize u procesu dugog trajanja modernih poredaka u državama-nacijama unutar svjetskog konteksta. Proces formiranja i razvoja modernog građanskog društva – sadržan je u znanstvenim principima, ideologijama i politikama, a potom operacionaliziran putem privrednih i pravnih pravila/institucija. Istovremeno, on je i proces nastajanja i strukturiranja svjetskog (najprije europskog) sistema. Idealni presjek političkih, pravnih, ekonomskih i drugih društvenih odnosa izraz je konstitucije i procesa promjene društvenih struktura i njihove političke organizacije.

Ukoliko odnosi među "sferama" građanske zajednice ne funkcioniraju, bilo da se radi o nerazumijevanju ("kratkim spojem") ili o neadekvatnim pravilima (određujuća ili ograničavajuća funkcija), dolazi do modernih neravnoteža/denormalizacija iz kojih mogu nastati političke ili ekonomske totalitarne situacije, odnosno političke ili korporacijske totalitarne tendencije (Strpić, 2010: 127-132; 205-208).¹

¹ Čini se da se ovdje totalitarne situacije izvode po načelima izvedenim iz moderne (sociološke) teorije sistema po kojoj normalni poredak karakteriziraju uravnoteženi odnosi između diferencijalnih

Normalan razvoj ovisi o realizaciji liberalno-demokratskog karaktera građanske zajednice – čiji je organski temelj ograničenje svih oblika moći. Oba oblika modernoga poretka: totalitarni i liberalno-demokratski proizlaze iz svoje moderne osnove, pripadaju istom modernom povijesnom okviru. A kakav će oblik prevladati ovisi o uspostavljanju strukture međusobnih odnosa (ili njihovih ograničenja) socijalnih sfera: društva i privrede s jedne strane te države, prava i politike s druge strane – u svjetskom kontekstu i unutar socijalnih ciklusa.

Najdugovječnija među tako shvaćenim globalnim totalitarnim tendencijama jest, po autoru, dominacija velikih novčarskih korporacija (“A najčešće se uopće ne spominje u ovom kontekstu”, Strpić, 2010: 129). Aktualno je omogućena suvremenim neoliberalnim poretkom kreiranim 70-ih godina prošlog stoljeća u jezgri kapitalističkog svjetskog sistema. Kompleksna financijska ekonomija u središtu svjetskog sistema, osamostaljena od realnog gospodarstva, dominira svjetskim gospodarstvom, što ima nesagledive implikacije na cjelokupni svjetski sistem. Promijenila se privredna, politička i društvena struktura u državi-naciji jezgre i u svjetskom sistemu. Utječe na poremećaje dinamičke ravnoteže svjetskog sistema, dovodeći u pitanje regulativnu funkciju tržišta.

Države-nacije jezgre svjetskog sistema pretendiraju na to da postanu političko-ekonomski i vojno dominantne u suvremenom svjetskom sistemu (carstvo u Wallersteinovu smislu), uz “nacionalne” megakorporacije koje “deetatiziraju” druge države. Druge nacionalne države prilagođavaju se takvim zahtjevima kapitala, bez obzira na svoje potrebe te na socijalne i ekološke troškove. Međusobno se natječu s drugim državama za kapitalna ulaganja, svodeći ljudska bića na jedan od ekonomskih parametara države u ocjeni raspoloživosti jeftine radne snage u skladu s diferenciranim uvjetima “lokacijske politike” (Hirsch prema Bonefeld, 2009: 165-171).

Aktualna vrsta neravnoteže (denormalizirane normale) po Strpiću je posljedica polagane promjene ravnoteže strukture modernog političkog prostora u kojem jedan funkcionalni društveni podsistem (ekonomski – financijsko ekonomski) dominira nad ostalim podsistemima. To ukazuje na proces koji se “uobičajeno zove” totalitarnim. Strpić radikaliziranu inačicu takvog poretka naziva Matrix-kapitalizmom.

Totalitarizmi se dakle mogu prepoznati i u suvremenom neoliberalnom poretku, koji se teorijski i ideološki legitimira kao liberalan i unatoč tome što je načelno zadržao svoj oblik modernog razvoja. Zadržao je politekonomsu strukturu robnog formiranja građanskog društva preko načina proizvodnje kapitala, univerzalni

ranih funkcionalnih sistema društva (totalni društveni sistemi). Niti jedan od podsistema (privrede, politike, društvene zajednice i kulture) ne smije dominirati u obavljanju funkcija nad drugim, odnosno ne smije preuzeti funkcije drugog sistema. Ukoliko se to dogodi, riječ je o totalitarnoj tendenciji jednog od diferenciranih funkcionalnih podsistema društva nad drugima.

razvoj i civilizatorsku ulogu, ali i "plošnu" ograničenost prisvajanja rezultata tog razvoja (Strpić, 2010: 115), koju je i socijetalno i geopolitički učinio još plošnijom, a time i neravnotežnijom.

Iskazano drugim terminima, riječ je o posljedicama dinamike podređene logici kapitala i njegovim društvenim odnosima. Ali nepotpuno podređene. Kapital neprekidno mijenja svoju vanjsku institucionalnu strukturu, neprekidno mijenja veličinu i institucionalnu strukturu firme, odnose između privatnog i javnog, između vlasnika, direktora i zaposlenika te odnose unutar svjetskog sistema. No ta institucionalna struktura, uključujući i politički i poslovni i znanstveni *establishment*, može i pogrešno shvatiti ili procijeniti vlastite potrebe, kao i njihovu usklađenost s tom logikom.

Totalitarne tendencije koje tako nastaju indikator su kriza određenog tipa političko-ekonomskog i društvenog razvoja utemeljenog na kapitalskim društvenim odnosima, u kojima su korporacije postale praktički ekskluzivni centri ekonomske, političke i društvene moći. Vođeni legitimnim profitnim motivom i dugoročno pogrešnim strategijama, proizvode neravnoteže koje se u globaliziranom svijetu više ne mogu spontano ispraviti.

Trebalo bi pronaći put restrukturiranja suvremenog društva i nove oblike regulacije kako bi se uspostavila nova struktura ravnoteže između političkog, osobnog/individualnog, prostora države/društva i cjelovitog svjetskog prostora.

Strpić svojom knjigom otvara veliku raspravu o mogućnostima i strategijama restrukturiranja suvremenog društva i o novim društvenim ravnotežama između velikih sustava: društva, države, korporacija, tržišta, vlasništva, demokracije slobodne građanske i ljudske osobnosti.

Na originalan je način skicirao i projektirao *Modernu normalu* kao teorijski okvir koji analitički i projektivno ukazuje na koridor mogućih strategija uravnoteženog izlaska iz aktualne krize i empirijske verifikacije uspješnosti rezultata javnih politika shvaćenih kao kompleksno razvojnih. Moderna normala ujedno ukazuje i na nužnost korištenja cjeline društvenih i humanističkih znanosti u analizi aktualnih svjetskih i nacionalnih problema, kao i u projektiranju njihova rješavanja i prevladavanja putem razvojno harmoniziranih javnih politika.

Može se zaključiti da Strpićeva knjiga svjedoči o respektabilnim dosezima njegova znanstvenog rada i o širokom rasponu njegovih preokupacija i intencija.

Kao izuzetno teorijski obrazovan politolog i politekonomist Strpić je 40 godina svoga rada posvetio proučavanju klasične moderne i suvremene politološke i društvene literature, što ga čini sposobnim i mjerodavnim za tematiziranje velikih modernih i suvremenih problema.

Strpić je svoju kreativnost dokazao brojnim inovacijama, kako u području fundamentalnog istraživanja o primjenjivosti Marxove kritike političke ekonomije iz

perspektive robne proizvodnje na teorijskoj razini “kapitala općenito”, koja je potpuno dovršena i na visokoj znanstvenoj razini, tako i u istraživanju bitnih aktualnih problema političko-ekonomskih procesa koji su doveli do aktualne krize.

Iako je autor većinu novih ideja vezanih uz aktualnu krizu tek skicirao kao koncept, knjiga je izuzetno zanimljiva, poticajna i inspirativna kako svojom originalnošću tako i svojom tematskom širinom.

Strpićeva knjiga trebala bi biti poticaj političkim i političko-ekonomskim znanostima, ali i drugim društvenim i humanističkim znanostima da se oslobode svojih reduciranih okvira istraživanja i da se otvore prema najvećim izazovima suvremenog svijeta – prema egzistencijalno, ekološki i politički održivom svjetskom, nacionalnom, regionalnom i individualnom razvoju. I s političkom regulacijom koja može osloboditi takav razvoj.

LITERATURA

- Braudel, Fernand, 1992: *Vrijeme svijeta: Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII stoljeća*, 3. svezak, August Cesarec, Zagreb.
- Kovač, Bogomir, 2010: Ekonomija se ideologizirala, *Crnogorski glasnik*, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, 63: 19-20.
- Strpić, Dag, 1998: *Promjena. Politička i političko-ekonomska promjena od Hobbesa do Hayeka*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Strpić, Dag, 2001: Reutemeljenje kroz političku ekonomiju: negativni kapital i nova globalna politička znanost, *Politička misao* (38) 3: 52-59.
- Strpić, Dag, 2001a: Politička ekonomija – ekonomija – politologija, *Politička misao* (38) 1: 64-65.
- Strpić, Dag, 2008: Razvojna politologija i politike razvoja: Političko i razvojno harmoniziranje te ciklička sinergija javnih politika, *Anali Hrvatskog politološkog društva 2008* (5), 211-240.
- Strpić, Dag, 2009: Moderna normala: Kontekstualne teorijske osnove političke analize socijetalnih ciklusa i kriza u Matrix-kapitalizmu, *Politička misao* (46) 3: 7-38.
- Strpić, Dag, 2010: *Karl Marx i politička ekonomija Moderne*, NZCH/Disput, Zagreb.
- Wallerstein, Immanuel, 1986: *Suvremeni svjetski sistem*, Cekade, Zagreb.
- Wallerstein, Immanuel, 2005: *Posle liberalizma*, Službeni glasnik, Beograd.

Internetski izvori

- Bonefeld, Werner, 2009: *Globalization and the State: A note on Hirsch, J.*, 165-171, na: www.jps.library.utoronto.ca

Zorka Zović-Svoboda

"COMMODITY IN GENERAL" AND THE GLOBALIZING
MODERN TOTALITARIANISMS

Summary

The author reflects on Dag Strpić's book *Karl Marx and the Political Economy of Modernity*, in particular on the part in which Strpić laid out the scientific results of his research into the applicability of Marx's critique of political economy from the viewpoint of commodity production on the theoretical level of "capital in general". Furthermore, she draws attention to Strpić's discussion of the causes of appearance of various forms of globalizing modern totalitarianisms (political and corporate), which can also be recognized in the contemporary neo-liberal order. This is so in spite of the fact that the latter is legitimized theoretically and ideologically as liberal, and that, in principle, it has retained its form of modern development.

Keywords: "commodity in general", Marx's critique of political economy, political economy, crisis, modern totalitarianisms

Kontakt: **Zorka Zović-Svoboda**, Siget 18 c, 10020 Zagreb. E-mail: zzovic@gmail.com